

DUDEK (56) *sb m*

e jasne.

sg N dudek (24). ◇ *G* dudka (1). ◇ *D* dudkowi (2). ◇ *A* dudka (13), dudek (1) *LudWieś* B5 [w zn. 3]. ◇ *I* dudki(e)m (2). ◇ *L* dudku (1). ◇ *V* dudku (2). *pl N* dudkowie (2) *RejWiz*, *RejZwierz*, dudki (1) *KochFr*. ◇ *D* dudk(o)m (1) *RejWiz*, dudkum (1) *Rej Kup*. ◇ *A* dudki (5).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde* XVI – XVIII w.

1. *zool.* *Upupa epops* L. (*Rost*); *ptak z rodziny dudków, posiadający charakterystyczny czub na głowie i wydzielający bardzo przykry zapach; upupa Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; epops BartBydg, Mącz, Calep, Cn (40) : Włzakoż włyfycy zá złe mieli/ Ptacy gdy dutká widzieli: Poczėśniej połádzanego/ Ptaká bárzo plugáwego. BierEz O4v; Dudek [...] czubáty/ A vbior też ma piegáty: Y gówná mu nic nie wádzá. BierEz P; Murm 88; Mymer¹ 26; BartBydg 51, 173b; DVdek iest ptak maiączy czub na głowie (iest czudny) ale śmrodliwy á plugawy/ bo w człowieczem łaynie rad piřczę, í śmierdzącem sie gnoiem pałtwi. FalZioł IV 26d, +7b, IV 26c; Pítryć też Dzyęćioł y Dudek á wždy śmierdzi záwždy RejWiz 68v; RejFig Bb4; [krol Tereus] chciał żonę zábić/ ktora z łáki bogow przemieniłá sie w Iáłkołkę/ Philomená w Słowiká/ á łam krol w Dudká BielKron 49, 36v, 463; Mącz 107a; SienLek 245, Xxxv; Abowiemćiby mnieyřzy dziw był kiedyby dudek dźięćiołá wylágnął/ bo obádwá pítrzy. Ale to dziw kiedyby kto Puhaczá álbo íprořnego Białorzytá w Sokolem gniaźdzye znalazł. RejZwierz 268; Zař te (łá) ktoremi łię będziecie brzydzić miedzy ptáłtwem/ nie będziecie ich ieřć iáko brzydkości iákiew: Orłá/ Iáłtrżábá [...] Báká/ dudká/ y íroki. BudBib Lev 11/18; KochSob 66; Calep 368b, 1141b; A łkoro ná łzumny łeb wdzieiá piřzny czubek/ Będzie Wroná Phoenixem, ziałtrżębieie dudek. KlonWor 56.*

W charakterystycznych połączeniach: dudek czubaty, pstry (4).

W porównaniach (4): RejWiz 55; DWorzániná máłuiá/ pięknie vbránego/ Láńcuchow ná nim pełno/ iáko Dudká pítrego. RejZwierz 117v; RejZwierz 52, 230.

Przysłowia: NÍe pomoże Dutkowi/ czubek s pítroćinámi. RejZwierz 76v.

A kto to gniazdo ták zacne dobrowolnie łam przez sie łzkárádzi iest podobien ku owemu łmierdzącemu dudkowi/ czo y łam łmierdzi y gniazdo łwe záwždy záplugáwi RejZwierz 52.

záwždy łáčno znáć/ miedzy Kury Dudká RejZwierz 58.

Tak czy dvtki łowiá záwiechą [lege: za wiechą] SekłWyzn a4v; RejJóz D8v; RejRozm 399; tak kaźdy dutky łowj RejKup cc4v; BielKom C8; RejZwierz 127 [ogółem 6 r.].

iáko by dudká zá wiechą vkázował. GroicPorz v2v.

Wyrażenie: »śmierdzący dudek« (3): Włzytko to piękne piorká ná śmierdzącym dudku/ Co sie chodząc vmizga/ mnima pan by w czupku RejWiz 15v, 47v; RejZwierz 52.

W przeni (2) :

Wyrażenie: »pan dudek« (2): Niezleć z drugich kugłowáć/ ále pánie dutku/ Chceřli sie s Soyki náłmiać/ nie mieyże łam czubku. RejFig Bb7v; Nalepřza to gdy łie kto/ łwá cnotá opierzy. Bo miałći też pan Dudek/ záwždy przodká pítrego/ A wždy nadobnie śmierdzi/ vrodzonořć iego. RejZwierz 85v.

2. *obelż. O człowieku: błazen, głupiec; insciens Mącz; asinus, bacelus, blax, blennus, bucco, caudex, copreas, cucullus, elucus, fungus, morio, nugas, sannio, scurra, stipes, stolo, truncus, vacerra, vervex Cn (11)* : Wierę sie y fama wtydżę Iz cie takim dutkiem widzę [...] Ano lepiej nie mędrować Nacz inlżego rozum chować *RejJóz E6v; RejKup k6, z6*; Snádnie wam [książki] dutká ominąć/ Gdy chce profstakiem záginąć *BielKom A2*; A oni też co to [odpusty] wam dudkom przedawáią/ Choćbyście w piekło wpadáli/ máło o to dbáią. *RejWiz 160v, 74v, 98*; Bo iefliżec kto mocny [rozkazuje na zamku]/ zamek będzie twárdy/ Ale iefliżec dudek/ nie będziec nam hárdy *RejZwierz 5*; Abi sis insciens, Ty dudku/ głupczizno ydż precz. *Mącz 372d; RejZwierc 57*.

Zwrot: »[przed czym] by dudkowie stać« (1): Bo więcey Boiánowfkich/ co sie cieniá boią/ A przed miłym pochlebftwem/ by dudkowie ftoią. *RejZwierz 72v*.

3. *Moneta srebrna o wartości 3 groszy, bita w Polsce od r. 1528 (nazwa od żartobliwego określenia orła znajdującego się na jej odwrocie)* (5) : Kupiłz za pieniądz drobny[...] [...] Wielmi przeczyfity trunek Stoi nam za wierdunek Dołyć iey za piorunek Y za dudek *LudWieś B5*; Bo bacząc/ żeć wygránéy vbywáło kupy/ Pokryłes dudki w gębę [...] więccí téz [biskup] dośiągł pięścią gęby/ Ze z niéy dudki wypádły *KochFr 100*.

Zwrot: »dudka odmieni(a)ć« [szyk zmienny] (2): [Pani] Iednemu ftoiąc rzekłá/ odmieńcie mi dudká/ On iey rzućił trzy grosze *RejFig Bb4, Bb4*.

Synonimy: 2. *błazen, dubiel, głupczyzna, głupiec*.